

ЗМІСТ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ РОЗУМІННЯ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ З НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА РЕГІОНАЛЬНИМИ ТИПАМИ ВИМОВИ

Мацнєва О.А.

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

Розмаїття форм існування та варіативність сучасної англійської мови як поліетнічної, національно негомогенної мови, обумовлені широтою її розповсюдження та особливостями функціонування, створили передумови для порушення проблеми навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови. Остання знайшла своє відображення у вимогах чинної Програми з англійської мови для університетів / інститутів, якою передбачено навчання розуміння мовлення носіїв вимовних типів британського варіанта – південноанглійського (Southern English) або британської вимовної норми (Received Pronunciation / BBC English), північноанглійського (Northern English), вельського (Welsh English), шотландського (Scottish English) та північно-ірландського (Northern Ireland English), американського варіанта – східноамериканського (Eastern American), південноамериканського (Southern American) та західноамериканського (Western American) або загальноамериканської вимовної норми (General American / Network English), а також австралійського варіанта (Програма... 2001).

Проблема формування мовленнєвої компетенції в аудіюванні у мовному вищому навчальному закладі була і залишається об'єктом дослідження багатьох учених: обґрунтовано теоретичні засади навчання аудіювання як компонента професійної діяльності перекладача (Халєєва І.І.), розроблено типологію лабораторних робіт для навчання студентів молодших курсів розуміння на слух монологічного та діалогічного мовлення (Колкер Я.М., Устинова Є.С.), запропоновано методику навчання аудіювання різних видів публіцистичних текстів (Кірілліна Н.Ю., Леус А.М.), текстів наукового стилю (Бочкарьова О.Ю., Остражкова Н.С.), драматичних творів (Сіваченко О.О.) тощо. Однак аналіз наявної методичної літератури свідчить про те, що проблема навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови не знайшла належного висвітлення. Вирішення порушеної проблеми забезпечується розробкою відповідної методики навчання, що, в свою чергу, потребує визначення змісту такого навчання.

Отже, в межах цієї статті ставимо за **мету** визначити зміст навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови. Для досягнення поставленої мети насамперед визначимо цілі такого навчання.

Практична мета полягає в удосконаленні мовленнєвої компетенції в аудіюванні та соціолінгвістичної компетенції як складових іншомовної комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов. *Розвивальна мета* передбачає розвиток мовленнєвих здібностей студентів – фонематичного й інтонаційного слуху, мовної здогадки, лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної та культурознавчої спостережливості. *Освітня мета* полягає в набутті й поглибленні знань студентів про культуру англійськомовних країн та мову як невід’ємний складник культури, її акумулятор, носій та виразник, про статус, історію та розвиток мови, її роль у світі, носії та джерела етнічної, національно-культурної та соціально-класової інформації у мові, особливості соціальних груп в інших культурах. *Виховна мета* спрямована на формування світогляду, готовності до зустрічі із мовною варіативністю, виховання моральності, відповідальності за себе і за те, що відбувається навколо, естетичний та духовний розвиток особистості. Чинною Програмою до цілей навчання включено також професійну мету (Програма... 2001: 3). *Професійна мета* визначається нами як удосконалення методичної компетенції шляхом залучення студентів до виконання методичних завдань.

Спираючись на уточнені цілі навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови, а також беручи до уваги дослідження І.Л.Бім, Г.В.Рогової, Н.Д.Гальської та ін., у змісті відповідного навчання ми виокремлюємо такі компоненти: **позамовний, лінгвістичний і психологічний**, який розширюється **соціолінгвістичним та професійним**. Детальніше охарактеризуємо кожний із них.

Позамовний компонент включає сфери, ситуації, теми та проблеми іншомовного спілкування. На наш погляд, навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови доцільно розпочинати з III курсу, коли вже закладено основи чіткої та правильної вимови й створено певне теоретичне підґрунтя. Відтак, при визначенні складових позамовного компонента змісту навчання ми орієнтуємося на сфери та теми комунікації, передбачені чинною Програмою саме для III року навчання.

У межах **лінгвістичного компонента** змісту навчання виокремлюємо **мовний матеріал, мовні знання та мовленнєвий матеріал**. Враховуючи специфіку нашого дослідження, до **мовного матеріалу** ми включили переважно фонетичний матеріал – основні лінгвістичні особливості національних та регіональних типів вимови англійської мови, до яких ми віднесли

ті, що можуть викликати труднощі розуміння того чи іншого вимовного типу, а також ті, що допоможуть студентам відрізнити один вимовний тип від іншого.

Відповідно під **мовними знаннями** розуміємо знання основних лінгвістичних особливостей виучуваних національних та регіональних типів вимови, а саме:

1) *знання* сегментних характеристик того чи іншого типу вимови, які включають:

- набір фонем (систему голосних та приголосних);
- фонотактичні особливості поєднання фонем (правила поєднання фонем у різних позиціях – на початку, всередині та в кінці слова);
- лексичну дистрибуцію фонем (вимову конкретного слова);
- реалізацію фонем (варіації алофонів);

2) *знання* суперсегментних характеристик того чи іншого типу вимови, які включають:

- словесний та фразовий наголос;
- особливості інтонаційного оформлення мовлення.

У свою чергу, під **мовленнєвим матеріалом** розуміємо тексти, що є зразками мовлення носіїв визначених чинною Програмою вимовних типів.

При виокремленні різних видів текстів ми враховували 1) професійні потреби майбутнього вчителя іноземних мов; 2) сфери вживання кожного конкретного вимовного типу; 3) актуальність виду тексту для відповідного фоностилю; 4) приналежність текстів до різних форм мовлення – монологічного, діалогічного / полілогічного. Зауважимо, що ми надали перевагу текстам інформаційного, наукового та розмовного фоностилів, які, на наш погляд, є провідними в професійній підготовці та фаховій діяльності майбутнього вчителя іноземних мов. Навчання розуміння текстів ораторського / художнього стилю мовлення з національними та регіональними типами вимови, роль яких у становленні майбутнього вчителя іноземних мов та його подальшій професійній діяльності важко переоцінити, потребує окремого дослідження, і тому ці тексти ми не розглядаємо.

У межах нашого дослідження інформаційний стиль мовлення представлений такими видами текстів як оповідь, оголошення, новини, репортаж, інтерв'ю; науковий стиль – лекціями, доповідями, бесідами й дискусіями на професійні та наукові теми; розмовний стиль – розмовами неофіційного характеру.

Ще один компонент змісту навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови, **психологічний**, включає рецептивні навички та вміння.

Беручи до уваги мовні (фонетичні, лексичні, граматичні та графічні) труднощі розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови, до рецептивних навичок ми віднесли такі:

1) фонетичні навички:

- впізнавання, диференціації та ідентифікації звуків, що відсутні у британському національному вимовному стандарті;
- впізнавання, диференціації та ідентифікації відмінної від норм британського національного вимовного стандарту звукової форми слова і співвіднесення зі значенням;
- впізнавання, диференціації та ідентифікації відмінного від норм британського національного вимовного стандарту фонетичного оформлення висловлювання рівня фрази і співвіднесення з відповідним значенням;

2) лексичні навички:

- впізнавання, диференціації й ідентифікації національно та регіонально маркованих лексичних одиниць і співвіднесення з їхнім значенням;
- диференціації значень слів, що виступають омонімами в певних вимовних типах;
- прогнозування слова в контексті на основі знання його лексичної сполучуваності;

3) граматичні навички впізнавання, диференціації й ідентифікації національно та регіонально маркованих граматичних структур і співвіднесення з їхнім значенням;

4) графічні навички швидкого й точного сприйняття і розуміння графічної інформації та співвіднесення її з тим, про що говорить / говорять мовець / мовці.

Слід зауважити, що графічні навички розглядаються нами як факультативні. До них звертаємось, коли навчання відбувається за допомогою відеофонограми, яка містить графічну інформацію (рухомий рядок у новинах, телеінтерв'ю; таблиці, схеми у лекціях, доповідях тощо).

В свою чергу, при визначенні рецептивних умінь розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови ми враховували вимоги чинної Програми до рівня сформованості у студентів III року навчання мовленнєвої компетенції в аудіюванні (Програма 2001: 82). Відтак, рецептивні вміння включають такі:

1) вміння сприйняття й розуміння монологічного мовлення з національними та регіональними типами вимови:

- пов'язувати мовні та позамовні характеристики висловлювання рівня понадфразової єдності для розуміння його значення;
- визначати головну думку висловлювання, складного в лінгвістичному та змістовному планах;

- впізнавати маркери дискурсу, що виконують функції введення нової думки, зміни теми, наголошення уваги, пояснення або уточнення сказаного, висловлення протилежної точки зору;
- впізнавати аргументацію мовця;
- визначати та інтерпретувати точку зору мовця, його ставлення та емоції;
- визначати протиріччя, двозначність та неадекватну інформацію у висловлюваннях;
- розуміти смисл, коли мовець не висловлюється прямо;
- вилучати з почутого інформацію, що допоможе спрогнозувати подальший зміст, підтвердити або спростувати попередні прогнози;
- прогнозувати подальший зміст аудіотексту на концептуальному рівні;
- відновлювати зміст пропущеної ланки висловлювання;
- перекодовувати почуту інформацію в інші форми (зокрема конспектування);

2) вміння сприйняття й розуміння діалогічного / полілогічного мовлення з національними та регіональними типами вимови:

- пов'язувати мовні та позамовні характеристики висловлювань учасників діалогічного / полілогічного спілкування для розуміння значення цих висловлювань;
- визначати тему і предмет розмови;
- впізнавати маркери дискурсу, що виконують функції введення нової думки, зміни теми, наголошення уваги, пояснення або уточнення сказаного, вираження протилежної точки зору у висловлюваннях учасників діалогічного / полілогічного спілкування;
- визначати й інтерпретувати точку зору, ставлення та емоції співрозмовників;
- визначати протиріччя, двозначність та неадекватну інформацію у висловлюваннях співрозмовників;
- визначати послідовність аргументів кожного з мовців;
- визначати комунікативний намір кожного з учасників діалогічного / полілогічного спілкування;
- знаходити «ключі» для схематичного прогнозування змісту;
- відновлювати пропущену ланку діалогу / полілогу;
- визначати ступінь офіційності діалогічного / полілогічного спілкування, характеристики ситуації спілкування, ставлення партнерів один до одного.

Як було зазначено раніше, **психологічний** компонент змісту навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови ми розширюємо **соціолінгвістичним** та **професійним** компонентами. Обґрунтуємо таке розширення.

У контексті сучасних вимог до рівня сформованості мовленнєвого слуху комуніканти повинен уміти не тільки адекватно сприйняти лінгвістичну інформацію, що містять мовленнєві одиниці, а й скласти фонетичний портрет співрозмовника, в мовленнєвій культурі якого відображені індивідуальні, соціальні, територіальні й національні характеристики (Клушина 2006: 2). Якщо це вміння відсутнє, то можливість оцінити відтінки змісту, виразність та впливовість мовлення значно знижується.

На підставі цього до **соціолінгвістичного компонента** нами включено:

1) соціолінгвістичні навички:

- впізнавання, диференціації й ідентифікації лінгвістичних (фонетичних, лексичних і граматичних) маркерів регіонального та національного походження;
- впізнавання, диференціації й ідентифікації національних та регіональних вимовних типів англійської мови за їхніми визначальними особливостями;

2) соціолінгвістичні вміння створення соціолінгвістичного портрета мовця / учасників діалогічного або полілогічного спілкування на основі особливостей його / їхньої вимови.

Що стосується **професійного компонента**, то його було включено до змісту навчання на підставі принципів професійної підготовки вчителя, висунутих Ю.І.Пассовим (Мастерство... 2001: 9-19).

Як ми зазначали раніше, навчання розуміння мовлення носіїв національних та регіональних типів вимови доцільно розпочинати з III року навчання. За чинною Програмою на цьому ступені у студентів розпочинається теоретико-практичний курс методики викладання іноземних мов у середньому навчальному закладі (СНЗ) (Програма... 2001: 9). Відтак з'являється реальна можливість реалізації міжпредметних зв'язків – удосконалення методичної компетенції майбутніх учителів іноземних мов на заняттях з практики усного і писемного мовлення англійською мовою (в нашому випадку – в межах навчання такого виду іншомовної діяльності як аудіювання).

Під методичною компетенцією майбутніх учителів іноземних мов ми, слідом за О.Б.Бігич, розуміємо сукупність методичних знань, навичок і вмінь та індивідуальних суб'єктних й особистісних якостей, яка функціонує як здатність проектувати, адаптувати, організовувати, вмотивовувати, досліджувати й контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвивальний аспекти іншомовної освіти учнів у класній та позакласній роботі з іноземної мови, а також спілкуватися з учнями (Бігич 2004: 110).

У межах зазначеної концепції процес формування методичної компетенції співвідноситься із трьома рівнями професіоналізму (Мастерство... 2001: 100) – рівнем грамотності, коли студенти набувають методичних процедурних знань про те, як проектувати,

адаптувати, організовувати, мотивувати, досліджувати й контролювати навчальний, пізнавальний, виховний і розвивальний аспекти іншомовної освіти учнів та спілкуватися з ними в класній та позакласній роботі з іноземної мови, рівнем ремесла, коли студенти оволодівають відповідними методичними навичками, та рівнем майстерності, коли студенти оволодівають відповідними методичними вміннями (Бігич 2004: 143).

Набуття студентами методичних знань відбувається переважно в курсі методики викладання іноземних мов у СНЗ, з огляду на що на заняттях з практики усного і писемного мовлення англійською мовою на III році навчання видається за доцільне приділити основну увагу вдосконаленню методичних навичок та вмінь майбутніх учителів іноземних мов.

Відтак до **професійного компонента** змісту навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови ми включили **методичні навички й уміння**. Зауважимо, що в межах нашого дослідження поняття «методичні навички» співвідноситься із поняттям «першопочаткові методичні вміння» (за К.І.Саломатовим), під якими розуміють недосконалі, копіюючі дії переважно за готовими зразками, конкретні дії, які застосовуються в типових навчальних ситуаціях, входять у складніші дії як їхні складники і виконуються з незначною допомогою викладача чи самостійно за аналогією зі зразком (Саломатов 1985).

У свою чергу, поняття «методичні вміння» корелює із поняттям «узагальнені методичні вміння» (за К.І.Саломатовим), які характеризує використання прийомів і способів дій у нових умовах для вирішення нових завдань. При цьому передбачається самостійний вибір необхідної системи дій у різних ситуаціях, але при значних зусиллях з боку студентів, наявність переносу всередині обмеженої сфери діяльності, наприклад, навчання аудіювання на новому матеріалі (Саломатов 1985).

В структурі методичних навичок і вмінь, спираючись на класифікацію методичних умінь учителя іншомовної культури Ю.І.Пассова (Мастерство... 2001), ми виокремлюємо:

1) проєктувальні:

- визначати мету фрагмента уроку з навчання аудіювання;
- розробляти змістову сторону та технологію виконання кожного виду роботи на різних етапах навчання аудіювання;
- окреслювати смислові зв'язки та послідовність дій учителя при виконанні всіх видів роботи на різних етапах навчання аудіювання;

2) адаптаційні:

- визначати ступінь складності аудіотексту для навчання аудіювання, його пізнавальний, виховний, навчальний та розвивальний потенціали;

- добирати й адаптувати аудіотексти, які б відповідали інтересам й комунікативно-пізнавальним потребам учнів та цілям навчання;
- формулювати завдання до вправ для навчання аудіювання;
- розробляти власні вправи, серії вправ для навчання аудіювання;

3) організаційні: організувати процес

- ознайомлення учнів із новим фонетичним явищем;
- формування й удосконалення аудитивних навичок і вмінь учнів;
- перевірки рівня розуміння учнями запропонованого аудіотексту;

4) мотиваційні: мотивувати учнів до виконання аудитивних вправ;

5) дослідницькі: аналізувати фрагмент уроку з навчання аудіювання, власну діяльність та діяльність колег.

В узагальненому вигляді зміст навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Зміст навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови

Компонент змісту навчання	Складові
Позамовний	Сфери спілкування; ситуації; теми; проблеми.
Лінгвістичний	Мовний матеріал; мовні знання; мовленнєвий матеріал.
Психологічний	Рецептивні навички (фонетичні, лексичні, граматичні, <i>факультативна</i> – графічні); Рецептивні вміння (вміння сприйняття і розуміння монологічного мовлення з національними та регіональними типами вимови, вміння сприйняття і розуміння діалогічного / полілогічного мовлення з національними та регіональними типами вимови).
Соціолінгвістичний	Соціолінгвістичні навички (розпізнавання лінгвістичних маркерів регіонального й національного походження та національних і регіональних вимовних типів англійської мови); Соціолінгвістичні вміння (створення соціолінгвістичного портрета мовця / учасників діалогічного або полілогічного спілкування на основі особливостей його / їхньої вимови).
Професійний	Методичні навички й уміння (проектувальні, адаптаційні, організаційні, мотиваційні, дослідницькі).

У такий спосіб ми уточнили й визначили, відповідно, цілі та основні компоненти змісту навчання майбутніх учителів розуміння англійського мовлення з національними та регіональними типами вимови.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці ефективної системи вправ та методичних завдань для відповідного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

Бігич О. Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи : [монографія] / Оксана Борисівна Бігич. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 278 с.

Клушина Н. П. Иноязычная фонетико-фонологическая компетенция лингвистов-переводчиков и специалистов по межкультурному общению [Электронный ресурс] / Н. П. Клушина, Н. Л. Гончарова // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. – 2006. – № 4 (8). – С. 1–4. – Режим доступа до журн. :

http://science.ncstu.ru/articles/vak/4/hs/19.pdf/file_download

Мастерство и личность учителя : на примере деятельности учителя иностранного языка / Е. И. Пассов, В. П. Кузовлев, Н. Е. Кузовлева, В. Б. Царькова. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Флинта, 2001. – 240 с.

Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) / С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 246 с. – (Проект).

Саломатов К. И. Психологическая характеристика методических умений в учебной работе учителя иностранного языка и условия их формирования / К. И. Саломатов // Проблемы профессионально-педагогической направленности в преподавании иностранного языка как специальности : межвуз. сб. науч. трудов. – Горький, 1985. – С. 3–12.